

Kız Kulesi'nin Tıp Tarihimizdeki Yeri¹

THE IMPORTANCE OF THE MAIDEN'S TOWER IN TURKISH MEDICAL HISTORY

İbrahim BAŞAĞAOĞLU*, Adnan ATAÇ**

* Doç.Dr., İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Deontoloji ve Tıp Tarihi AD, İSTANBUL

** Doç.Dr., GATA Tıp Tarihi ve Deontoloji AD, ANKARA

Özet

Kız Kulesi, İstanbul Boğazının Marmara Denizi çıkışında, Anadolu yakasına 100 metre uzaklığında bulunan kayalıklar üzerine, M.Ö. 5. yüzyılda, Atinalı Komutan Alkibiades tarafından yaptırılmıştır.

Birçok efsanelerin kaynağı olan ve günümüze kadar çeşitli amaçlarla kullanılan Kız Kulesi, 1831'den sonra bir dönem İstanbul'da çıkan salgınlarda asker ve sivil hastalar için tahaffuzhane (karantina yeri) olarak kullanılmıştır.

Bu yazımızda, Kız Kulesi'nin mitolojik yönü, tarihi yönü ve karantina olarak kullanımı anlatılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kız kulesi, Karantina, İstanbul

T Klin Tıp Etiği-Hukuku-Tarihi 2003, 11:195-198

Summary

The Maiden's Tower was built at the mouth of Bosphorus upon a rock facing Uskudar by the Athenian Commander Alkibiades in the 5th century BC.

The Maiden's Tower, which have been the origin of many legends and which have served various functions, was used as a quarantine hospital for civilian and military patients during epidemic outbreaks in Istanbul.

Mythological, historical and medical aspects of the Maiden's Tower is going to be studied in this article.

Key Words: The Maiden's Tower (Leander's Tower), Quarantine, Istanbul

T Klin J Med Ethics, Law and History 2003, 11:195-198

Bazı Avrupalı tarihçilerin Leander Kulesi veya Damalis Kulesi adını verdikleri Kız Kulesi, (1, 2, 3) Sayın Çelik Gülersoy'un ifadesi ile "Denizin biraz ortasında, daha çok da kenarında, bir taş tümseğe oturtulmuş, Karadeniz'den kopup gelen bir su akıntısına göğüs vererek, rüzgarlarla haşır-neşir, yağmurlar ve karlar altında geçen, uzun ama yapayalnız ve kendisi ile baş başa akıp giden bir ömrün yaşadığı" yerdir (4).

Kız Kulesi'nin bir mitolojik yönü, bir de tarihi yönü vardır.

Mitolojide Kız Kulesi

1. Ovidius'un kaydettiği bir efsaneye göre; Sestos'taki Afrodit Mabedi rahibelerinden Hero, Abydos köyünden genç Leandros'a tutulur. Genç aşık her gece denizi yüzerek geçer ve sevgilisi ile buluşur. Bir fırtınada rüzgar, kulenin fenerini söndürünce Leandros yolunu şaşırır ve denizde boğulur. Buna üzülen Hero'da kendini sulara atarak intihar eder.

2. Ünlü bir padişahın güzel bir kızı varmış. Bir gün bir falcı kızının yılan sokmasından öleceğini söylemiş. Padişah da kızını bu kaderden korumak için denizin ortasına bu kuleyi yaptırmış. Ancak günün birinde prensese gönderilen bir sepet üzümün içinden çıkan bir yılan falcının dediklerini doğrulamış.

3. Battal Gazi Üsküdar'a kadar gelmiş ve Üsküdar Tekfurunun kızına aşık olmuş. Tekfur da kızını kıymetli eşyaları ile birlikte kale şeklinde yaptırdığı bu kuleye hapsedmiş. Fakat Battal Gazi yedi yüz serdengeçti ile birlikte Üsküdar'ı basmış, Kız Kulesi'ne geçerek kızı hazineleri ile birlikte ele geçirmiş (4-7).

Tarihte Kız Kulesi

Kız Kulesi'nin yerinde küçük bir kale ilk kez Atinalı Alkibiades tarafından M.Ö. 411'de yaptırılmıştır. İlk kuleli yapıda 12. yüzyılda İmparator Manuel Comnenos (1143-1178) tarafından savunma kulesi olarak yaptırılmıştır. İmparator Manuel, bu kule ile Sarayburnu yakınlarında yaptırdığı Mangana Kulesi arasına zincir çektirerek boğaza giriş çıkışı kontrol altına almıştır.

Daha sonra Kız Kulesi'nin adı, 14. yüzyılda Osmanlı Sultanı Orhan ile Bizans İmparatoru Kanta Kuvenos'un kızı Prenses Theodora'nın evlenmelerinde ve 15. yüzyılda İstanbul'un fethi sırasında Venedikli Gabriel Trevizano'nun 50 asker ile burasını savunması olayında da geçer (4, 5, 8).

Fatih Sultan Mehmet İstanbul'u aldıktan sonra, buradaki eski yapının yerine bir kale yaptırmıştır. Bu kaleye konulan toplar, liman içindeki gemiler için etkili bir silah olmuştur.

1400'lerin sonunda Buendelmonti tarafından çizilen desenlerde, 1500'lerde çizilen Hünernâme minyatürlerinde, 1600'lerde Fransız Rahip Grelot'un yaptığı gravür-panaromada burası 4 köşe, üstü mazgalı taş yapı bir kale şeklindedir.

Burası 1510 depreminde zarar görmüş, I. Selim'in emriyle onarılmıştır (4, 6).

17. yüzyıl gezgini Evliya Çelebi, Seyahatnamesinde Kız Kulesi ile ilgili şu bilgileri vermektedir. (7). "Kız Kulesi'nin deniz kenarında, dört tarafına yerleştirilmiş, ateş saçan ejderhaya benzer yüz pare top hazır durumdadır" (s: 22). Kız Kulesi'nin

içinde ve dışında kirpi gibi iki yüz pare top hazır durumdadır" (s: 37).

Ayrıca çeşitli kaynaklarda da şu bilgiler vardır: "Kule karadan bir ok menzili mesafede, 4 köşe ve 80 sıra yüksekliğinde, 100 adım hacminde ve iki tarafa nazır demir kapılı, içinde dizdarları ile birlikte 100 muhafızın, sahilinde dizili 40 pare balyemez toplarının ve mükemmel bir cephanesinin bulunduğu" şeklindedir. Ancak daha sonra bu topların sayısı azalmış, bakımsız ve kullanılmaz hale gelmiştir (2, 4, 5, 9).

1650'li yıllarda İstanbul'a gelen Jean De Thevenot'un anılarında; burasının deniz içinde bir kaya üzerine yapılmış sağlam bir yapı olduğu, etrafına birçok topun dizili olduğu ve içinde bir sarnıcın bulunduğu bildirilmiştir (10).

18. yüzyıldan itibaren kulenin muhafız birliğinin kaldırıldığı ve burasının gezinti yeri, gözetleme yeri, fırtınalı havalarda denizde zor durumda kalan denizcilere yardımcı olunan bir yer, geceleri ya da sisli havalarda gemilere yol gösterici bir fener olarak kullanıldığı görülmektedir.

1721'de çıkan yangında büyük zarar görmüş, 1763'te ahşap olarak yeniden yapılmıştır (11).

Ayrıca şehre önemli bir devlet elçisinin ziyareti, yeni bir padişahın tahta çıkışı, bayram günleri veya bazen padişahın boğaz gezisinde Kız Kulesi'ndeki toplardan kutlama ve saygı atışları yapılırdı (4, 5, 12).

Tarihinde birkaç kez Kız Kulesi zindan olarak da kullanılmıştır. Sultan I.Mahmut, 1751'de Kızlar Ağası Beşir Ağa'yı Kız Kulesine kapattırılmış, sonra burada başı vurulmuştur. 1755'te Sultan III. Osman tarafından Sadrazam Ali Paşa, önce buraya kapatılmış, sonra da Kıbrıs Adası'na sürgüne gönderilmiştir (4, 6).

Kule 1719'da fenerinden çıkan alevlerle yanınca, Sultan III. Ahmed'in Sadrazamı Nevşehirli Damat İbrahim Paşa 1725'te yeniden yaptırmış, üzerine camlı bir köşk ilave ettirip, kubbeyi de kurşunla kaplatmıştır (4, 8).

III.Selim, İngiliz donanması Marmara'ya girdiğinde Fransız uzmanlara, kule kıyılarının toplarla donatılmasını istemiştir. 1857'de yine Fransızlar tarafından kulenin feneri yeniden yapılmıştır.

1828'de eski biçimi değiştirilerek yenilenen kulenin lambasının otomatik ışık çakma sistemine kavuşması 1920 yılında gerçekleşmiş, 1943'te de ahşap iç kısımları onarılmış ve beton malzeme ile güçlendirilmiştir (4).

Kulenin 1941 yılındaki halini İbrahim Hakkı Konyalı şöyle anlatıyor: "Bugün gördüğümüz kulenin temelleri ve alt katın mühim kısımları Fatih devri yapısıdır. Kapısı mermer çerçevelidir. Üstünde madalyon şeklindeki mermer levhada Sultan II.Mahmud'un Hattat Rasim'in kaleminden çıkmış 1832 tavsifli tuğrası vardır. Kulenin birinci katında iç içe iki oda bir depo vardır. Buradan sekiz basamaklı bir merdivenle asıl kulenin kapısına çıkılır. Buradan on dört basamaklı bir merdivenle üçüncü kata çıkılır. Dört köşe olan bu kattan dışarıya sekiz pencere açılır. Burada demir parmaklıklarla çevrilmiş gezinti yeri vardır. Bir üst kata tekrar 13 basamaklı merdivenle çıkılır. Üst tabaka da iki kat halindedir.

Kule 18 metre yüksekliktedir. Halen radar istasyonu olarak kullanılmaktadır. Akşamları ışık yanmakta, sisli havalarda sis düdüğü çalmaktadır. Ayrıca Harem ve Liman kılavuzluk istasyonlarının görüş mesafesi kısa olduğu için boğazdan geçen bütün gemilere 24 saat bildirme ve kontrol görevi yapmaktadır" (5).

1964 yılında kule Ulaştırma Bakanlığı'ndan Deniz Kuvvetleri Komutanlığı'na devredilmiş; 1983 yılına kadar Boğazın deniz ve hava trafiğini denetlenmesinde kullanılmıştır. Bu tarihten sonra da kule, Denizcilik İşletmeleri'ne bırakılmıştır.

1992 yılına kadar ara istasyon olarak kullanılan kule, bu tarihte radarları, jeneratörleri ve diğer cihazları sökülerek boşaltılmıştır. 1995'te işletme hakkı Turizm Bakanlığı tarafından özel bir şirkete devredilmiş, turistik bir merkez yapılarak çalışmalarını başlatılmıştır.

1256 m² açık alan üzerine kurulu, 900 m²'lik kapalı alanı olan, 3 fener katı ile toplam 9 katlı Kız Kulesi'nin 1999 yaz sonunda hizmete açılması planlanmaktadır. Eski Yunan, Roma, Bizans ve Osmanlı kültürlerinin izlerini taşıyan Kız Kulesi'nin zemin katında 53 kişilik Türk kahvesi ve nargile köşesi, kafeterya, mutfak, açık teras, ressam ve müzisyen köşeleri ile deniz feneri bulunacaktır.

Birinci katında Boğaz Kültürleri Müzesi, 40 kişilik sergi ve gösteri alanı, ikinci katında yönetim, üçüncü katında PTT ile resim, poster, pul ve gravür satışının yapılacağı bölüm yer alacak, dördüncü katında kule ile ilgili hediyelik eşya satılacaktır. Beşinci katında 17 kişilik dinlenme salonu, servis mutfak ve 3 adet seyir dürbünlerinin yer alacağı kulenin üç fener katının üst katlarında ise ışık ve ses gösterileri yapılabilecektir (6, 13, 14).

Karantina Hastanesi Olarak Kız Kulesi

Tarih boyunca çeşitli yerleşim yerlerinde çıkan salgınlar pek çok insanın kaybedilmesine neden olmuştur. Çiçek, kolera, veba, sıtma, tifo gibi salgın hastalıklar ülkemizde de zaman zaman etkili olmuştur. Bunlardan birisi olan 1831'de İstanbul'da baş gösteren kolera salgını üzerine, Galata Nazırı Sârim Bey başkanlığında yapılan toplantıda, Karadeniz'den gelen gemilere İstinye Körfezinde, İslam ülkeleri ve Osmanlı gemileri için de Rumeli Feneri yanındaki koyda karantina uygulamasının başlatılmasına karar verilmiştir (15, 16).

Tahaffuzhane adı altında kurulan ilk karantina yerleri, 1831'de İstanbul'da, 1835'de Çanakkale'de geçici olarak kurulmuş, İstanbul'daki ilk geçici tahaffuzhanenin görevli memuru Mustafa Nazif Efendi, Çanakkale'deki geçici tahaffuzhanenin işlerini idare etmek üzere atanan memuru da Es'ad Efendi'dir. 1839'da Meclis-i Tahaffuz emri ile Kuleli Kışlası, tahaffuzhane olarak sürekli hizmet vermek üzere açılmıştır (15, 16, 17).

9 Aralık 1831 (H. 4 Receb 1247) tarihinde defterdara Hatt-ı Hümayun yollayan Padişah, "Karadeniz yönünden İstanbul'a gelecek İslam gemilerinin Büyüklüman'da diğer devlet gemilerinin İstinye Körfezi'nde beş gün karantinada bekletileceklerini, buralarda iskan edilecek bakkal, kasap, su taşıyacak sandal takımlarının ve öteki memurların kalacağı ve gemiler ile gelecek yolcuların geceleyecekleri binaların yapımları için ihtiyaç duyulan elli bin kuruşun hazineden verilerek baş muhasebeye kaydedilmesini" emretmiştir (18).

Padişah fermanı ile ilk resmi karantina uygulaması da 1837'de başlatılmış, bu görev Abdülhak Molla başkanlığında, Mehmed Esad Efendi, Selim Sati Paşa ve Fransız Bulard de Meru'ya verilmiştir (15, 17).

Kız Kulesi'nin karantina hastanesi olarak kullanılımı; önce 1830-1831'de İstanbul'da görülen kolera salgını sırasındadır. Bu salgında hastane, Karatodori Paşa yönetiminde idi. Daha sonra 1836-1837'de görülen ve 20-30 bin kişinin öldüğü veba salgını sırasında hastaların bir kısmı burada kurulan mat'un hastanesinde tecrit edilmişlerdir (4, 15).

Kız Kulesi'ndeki hastaların tedavileri ile Fransız hekim Bulard de Meru görevlendirilmiştir. 1834-1836'da Mısır'da çıkan veba salgınında çalışan diplomasız hekim Bulard, kulede tecrit edilen 20 vebalı hastanın tedavisini, en gerekli malzemelerin bile bulunmadığı güç bir dönemde üstlenmiştir. Burada ayrıca yine Fransız hekim Piemonte'li Antoine Le Goût'da görev yapmıştır. Bulard daha sonra 1839'da Paris'te veba salgını ile ilgili bir kitap (De la Peste Orientale), Antoine'de karantina ile ilgili bir risale yayınlamıştır (15, 19).

Bu konu ile ilgili olarak; Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunan 9 Muharrem 1254 (4 Nisan 1838) tarihli bir belgede şu satırlar yer almaktadır; "Bundan önce Kız Kulesi'nde bulunan mat'un hastahanesinde tababet hizmetiyle müstahdem Fransız tebasından Piyemont'lu hekim Anton lö Go kullarının sıhhat ve karantina usullerinin bütün kurallarına havi tertip ve tahrir eylediği raporunun hûlasa-ı tercümesidir" (20).

İstanbul'da kolera ve veba vakaları görüldüğünde Kız Kulesi, Maltepe Asker Hastanesi ile birlikte tecrit ve tedavi amacı ile kullanılmıştır. Takvim-i Vakayi'nin 34. sayısında "Üsküdar önleminde bulunan Kız Kulesi, deniz ile çevrili ve civarı açık olduğundan Asakir-i Hassa-i Şahane hastalarından şüpheli ve mat'un olanlara karargah olmak üzere tahsis ve bu zamana kadar vuku bulan 5 asker mat'un burada kalıp tedavisi ve bakımları yapılmış olup, 2'si vefat etmiş, 3'ü sıhhatlerine kavuşmuştur" şeklinde bilgi verilmiştir {21}.

İstanbul'daki karantinahaneleri askerler korumuş, üstün hizmet edenlere madalyalar verilmiştir. Salgın sonrasında da Akdeniz ve Karadeniz'den gelen gemiler Serviburnu, Kuleli ve Kız Kulesi'nde muayene edilmiş, muayene sonucunda yalnızca hasta olmayanlara İstanbul'a giriş izni verilmiştir.

Sonuçta bu tedbirlerin yararı görülmüş ve salgınların önü alınmıştır (17).

KAYNAKLAR

1. Münür Sirer. Kız Kulesi, Resimli Tarih Mecmuası, Cilt:4 Sayı:38 Şubat 1953: 2039-41.
2. Eremya Çelebi Kömürçüyan; İstanbul Tarihi, XVII. Asırda İstanbul, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları, No: 506. İstanbul, 1952: 298-300.
3. İstanbul İl Yıllığı; İstanbul, 1967: 75.
4. Çelik Gülersoy, Y. M. Ülkü Altınoluk; Kız Kulesi'nin Kitabı, İstanbul, 1993.
5. İbrahim Hakkı Konyalı; Abideleri ve Kitabeleri İle Üsküdar Tarihi, Cilt: II, İstanbul, 1977: 279-83.
6. Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Cilt: 5, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı, İstanbul, 1944: 10-2.
7. Evliya Çelebi Seyahatnamesi; I. Kitap, Orhan Şaik Gökay, Yapı Kredi Yayınları İstanbul, 1996: 22, 37, 201.
8. İnciciyan PĞ. XVIII. Asırda İstanbul Fethi Derneği Yayınları, İstanbul, 1956: 111.
9. Reşat Ekrem Koçu. Türk, İstanbul, Cumhuriyet Gazetesi eki, 1953: 24.
10. Jean de Thevenot; 1655-1656 da İstanbul ve Türkiye, Çeviren Reşad Ekrem Koçu, Türkiye Seyahatnameleri Serisi: 4, İstanbul, 1939: 21.
11. Ana Brittanica, Cilt: 13, İstanbul. 1989. s: 285.
12. Antoine Galland; İstanbul'a Ait Günlük Hatıralar (1672-1673), Çeviren: Nahid Sırrı Örik, Türk Tarih Kurumu Yayını, II. Seri, No: 16, Ankara, 1949, s: 13, 47.
13. Cumhuriyet Gazetesi, İstanbul Kız Kulesi'ne Kavuşuyor. 31 Mart 1999, s: 7.
14. Kız Kulesi Restorasyon Projesi.
15. Yıldırım N. Tanzimat'tan Cumhuriyete Koruyucu Sağlık Uygulamaları, Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi, Cilt: 5, İstanbul, 1985.
16. Sarıyıldız G. Karantina Teşkilatının Kuruluş ve Faaliyetleri, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1986: 18-9.
17. Ünver S. Osmanlı Tababeti ve Tanzimat Hakkında Yeni Notlar, Tanzimat-I. İstanbul, 1940: 948.
18. Başbakanlık Arşivi, Cevdet Tasnifi (Sıhhiye), No: 651 .
19. Bedii N. Şehsuvaroğlu; Türkiye Karantina Tarihine Giriş, Basılmamış Doçentlik Tezi, İstanbul, 1955: 26, 118-9.
20. Süleymaniye Kütüphanesi, Esat Efendi, Yazma, No: 2482.
21. Özbay K. Türk Asker Hekimliği Tarihi ve Asker Hastaneleri; Cilt:III. II.Kitap, İstanbul.1981: 83.

Geliş Tarihi: 16.05.2002

Yazışma Adresi: Dr.İbrahim BAŞAĞAOĞLU
İstanbul Üniversitesi
Cerrahpaşa Tıp Fakültesi
Deontoloji AD, İSTANBUL

#20 – 22 Mayıs 1999 tarihinde I.Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Günleri'nde sözel bildiri olarak sunulmuştur.